

Dr Zorica MRŠEVIĆ,
Institut društvenih nauka,
Beograd

Originalni naučni rad
UDK: 343.97:(343.343.3:796.093)
Primljeno: 15. juna 2014. god.

RITUALI SPORTSKOG NASILJA¹

U ovom tekstu autorka polazi od shvatanja da su se određena ponašanja koja sva spadaju pod zajednički naziv sportsko nasilje, tokom procesa dugog više decenija, ritualizovala, odnosno formirala od sporadičnih, spontanih pojava, u dobro organizovane društvene rituale. Originalan pristup sportskom nasilju kao jednom od vidova rituala današnjice, omogućava pre svega uvid u postojanje društvenih interesa koji ih, sa stanovišta društvene prihvaćenosti i funkcionalnosti, čine opravdanim i prihvatljivim za mnoge, kako one vidljive, tako i one manje vidljive ili nevidljive aktere koji deluju iz senke. Izlaganje o ritualima sportskog nasilja autorka je podelila u tri grupe: 1) ritualno nasilje u vezi sportskih takmičenja: Ritualni nasilničkog navijanja, Ritualno podržavanje nasilničkog ponašanja sopstvenog tima, Ritualno vređanje i provociranje protivnika, Ritualne masovne tuče policije i navijača na tribinama, Ritualno sučeljavanje rivaliziranih navijačkih grupa, dogovorene masovne tuče, organizovanje „vrućeg gostoprimstva”, Ritualno „dokazivanje” na protivničkoj teritoriji izazivanjem incidenata, Ritualno samoekspaniranje, egzibicionizam; 2) rituali nasilja unutar navijačke grupe: Ritualno funkcionisanje navijačke grupe, Ritualno funkcionisanje vođe navijačke grupe, Ritualni inici-

1 Ovaj tekst je nastao kao deo projekta na kome je autorka angažovana: Društvene transformacije u procesu evropskih integracija – multidisciplinarni pristup, koji je finansiran od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj u periodu 2011-4, br. III 47010.

jacije novih članova navijačke grupe, Ritualna teritorijalnost navijačke grupe; i 3) rituali spoljašnjeg omogućavanja nasilja navijačkim grupama: Ritualna podrška klubova navijačkim grupama, Ritualna podrška medija „svojima“, Ritualno političko instrumentalizovanje navijačkih grupa, Ritualno ujedinjavanje rivalskih navijačkih grupa. Autorka zaključuje na kraju da pošto su svi aspekti sportskog nasilja zapravo rituali, i kao takvi neraskidivi deo društva, da su potrebne adekvatnije društvene politike od trenutno postojećih.

Ključne reči: sportsko nasilje, rituali, navijačke grupe, funkcionalnost rituala, ritualiziranje kao privilegovanje, spoljni akteri podrške.

„Nekada su ginuli oni u arenama, a zaradivali oni na sedištima, a sada ginu oni u publici, a zaradjuju oni koju su na terenu.”²

1. Pojam, vrste, karakteristike i društvena funkcija rituala

Ritual³ je niz aktivnosti koje uključuju pokrete, reči, stvari, pevanje ili muziku, koje se izvode na određenom mestu, i vrše se u skladu sa propisanim scenarijem sekvenci. Ritual može proisteći iz sekularne ili religiozne tradicije jedne zajednice, i redovna je pratnja ljudskog društva od početaka ljudske civilizacije do naših dana. Sva ljudska društva poznaju rituale kao vrstu upečatljivog performansa koji se sastoji od niza, svečano izvedenih radnji, propisanih i utvrđenih tradicijom, religijski ili dogovorno⁴. „Propisivanje” je ponekada nametnuto učesnicima rituala od strane višeg autoriteta, a nekada ga treba shvatiti kao vrstu dogovora između aktera ovlašćenih, (samo) nominovanih da kreiraju koreografiju, scenografiju i kasting (podelu uloga) rituala. I iz jednog ili drugog izvora, naredenog ili dogovorenog, proističu rituali kao kompleti simboličkih radnji koji se zasnivaju na pravilima koja determinišu ponašanje aktera. Inače, društva sa jakom grupnom i mrežnom povezanošću, obeležena su i karakterišu se postojanjem, bogatstvom i razgranatošću više ritualnih aktivnosti u poređenju sa onima koji su grupno i organizaciono slabi. Već i te početne,

2 Anastasovski, I., Nasilje u sportu kao zlo jednog društva, Savremeni sport. com.

3 Ritual kao temin, prvi put je zabeležen u engleskom jeziku 1570, a stupio u upotrebu 1600, i znači „propisani redosled vršenja verskih obreda” ili tačnije zapis scenarija pojedinih rituala.

4 Bell, Catherine (1997). Ritual: Perspectives and Dimensions. New York: Oxford University Press. pp. 138-169.

osnovne informacije omogućavaju shvatanje sportskog navijanja, i onog sa i onog bez elemenata nasilja, takođe kao vrstu savremenog rituala. Analize ponašanja navijača npr. ukazuju na postojanje tih rituala, npr. da navijačke grupe imaju svoj način navijanja, tzv. koreografije na stadionima, svoj način kretanja kroz grad, svoje pesme, način odevanja i tip oznaka koje nose, i naglašeno emotivno postupanje ako im se bilo ko suprotstavi, pri čemu za njih suprotstavljanje može da predstavlja i sam taj dres suprotnog tabora, ili šal, koji i te kako mogu da budu povod za nečije prebijanje⁵.

U krajnjoj liniji, svi rituali, i sekularni i religiozni, i svečani i svakodnevni, predstavljaju u suštini obrede zajedništva, potvrđivanje pripadnosti manjoj ili većoj socijalnoj zajednici, od nacije do kluba navijača.

Rituale karakteriše formalizam, tradicionalizam, invarijantnost, zasnovanost na pravilima rukovođenja, prisustvo sakralne ili kvazi sakralne simbolike i performansi⁶. Rituali uključuju posebne gestove i reči učesnika, navođenje tekstova, postojanjem određenih muzičkih elemenata, pesama i igara, formiranje i kretanje povorki, upotrebu određenih stvari, korišćenje specijalne odeće, konzumiranje posebne hrane, pića, ili narkotika i još mnogo toga. Ritual često koristi ograničenu i kruto organizovan skup izraza koji su antropolozi nazvali „ograničeni kod“, kojim se označava ritualna praksa koja je u suprotnosti sa otvorenim ili „kodom koji se može razgrađivati“. Takvi rituali ograničenog koda podrazumevaju postojanje striktno obaveze učesnika da koriste razne formalnosti kao što su npr. formalni oratorski stil, određene intonacije, sintakse, vokabulare, glasnosti i utvrđenosti redosleda.

Svrha rituala se najbolje objašnjava funkcionalnim pristupom prirodi rituala koje sadrži shvatanje o njegovoj funkciji u društvu. Funkcionalno objašnjenje ritualnog ponašanja naime, definiše njegovu prirodu kroz cilj njegovog postojanja, razlog zbog kojeg su rituali uopšte prisutni u društvu⁷, koju ulogu imaju u tom društvu. Najkraći odgovor funkcionalista je da ritual predstavlja zadovoljenje individualnih socijalnih potreba, ali i socijalne ravnoteže. Ritual se tako posmatra kao specifičan odgovor, prilagođavanje manje grupe ljudi opštoj društvenoj i fizičkoj sredini, ili pridruživanja toj sredini⁸. Funkcionalistički

5 Ekipa Press-a, 2011, Hulgani zavode teror po školama, Decu biju zbog Zvezde i Partizana!, Press, 19. februar.

6 Bell, op. cit., pp. 152-53.

7 Penner H, Functions of ritual, Encyclopaedia Britannica.

8 Funkcionalni pristup objašnjenja rituala su smatrali najadekvatnijim načinom da se objasni ritual, Bronislav Malinovski, A.R. Redklif- Braun, Evans-Pričard, Klajd Kluckhon, Talcott Parsons, i Edmund Leach, kao i svi engleski ili američki antropolozi, u: William A. Lessa, Evon Z. Vogt eds (1979), Reader in Comparative Religion: An Anthropological Approach. New York: Harper & Row. pp. 36-8.

pristup tumačenja rituala shvata ritual kao homeostatski mehanizam (mehanizam koji održava unutrašnju stabilnost i koherentnost društvene zajednice), uprkos spoljnih i unutrašnjih izazova i tenzija. Rituali po tom shvatanju služe npr. za regulisanje i stabiliziranje društvenih institucija, koordiniranjem socijalne interakcije, održavanjem grupnog etosa, reuspostavljanjem harmonije posle sporova. I funkcionalistički i „neofunkcionalni” model pristupaju ritualu kao načinu regulisanja ambijentalnih sistema jednog društva.

Dok je većina funkcionalista pokušala da tumači ritual kao nedvosmisleno sredstvo održavanja društvenog poretka, južnoafrički funkcionalistički antropolog Mak Glukman⁹ je u istom pravcu formulisao termin „ritual pobune“. Naime, on je uočio da se neki rituali odvijaju sa „obrnutim” podelama društvenih uloga, npr. u njima mladi „naređuju” starijima, žene muškarcima, „kralj” ceremonije je lopov ili otpadnik, a „kraljica” prostitutka ili notorna svadralica i sl. vrlo slično evropskim karnevalima. Takve rituale je nazvao „ritualima pobune“, jer privremeno prezentiraju predstavu obrnutih odnosa od onih koji inače postoje u društvu. Ritual pobune uglavnom funkcioniše da zasmeje i zabavi, ali i kao insitucionalni ventil pražnjenja postojećih društvenih tenzija. Naime, iako na prvi pogled ti rituali sadrže aktivnosti suprotne društveno prihvaćenim modelima ponašanja, izgleda i odnosa, oni su dozvoljeni i štaviše, poželjni jer kontrolisano prazne razne društveno nagomilane energije sukoba. Njima se u krajnjem ishodu osujećuju stvarne pobune. Funkcionalistički pristup ritualizacije društvenih konflikata omogućuje održavanje društvene ravnoteže, uz pomoć više strukturnih modela, simbola i rituala pobune koja je naravno samo tobožnja, odglumljena pobuna, performativnog, privremenog karaktera.

Francuski antropolog Klod Levi-Stros, smatra sve društvene i kulturne organizacije ritula, „neobuzdanim svečanostima kojima se omogućava izlazak iz perioda liminalnosti”. Oni služe da se probiju društvene barijere i da se oni koji su još u liminalnoj, dakle prelaznoj životnoj fazi, konačno pridruže grupi u jedinstvu sa društvom odraslih koje više ništa ne odvaja od njihovih momaka, ni njihovi različiti statusi, srodstva, i položaji, ni imovinske razlike, niti pripadnost vlastima, sekularnim rangovima¹⁰. Rituali kao društvene drame su dinamičan proces kroz koji se obnavlja osećaj zajedništva i pripadnosti zajednici, jer se kroz ritual stvara celina „communitas-a” i izlazi se iz margine i geta „liminalne faze“.

Ovo shvatanje otvara vrata dubljem razumevanju i sportskih rituala. Naime, rituali su prisutni i u savremenom sportu, pa i sam sport generalno može

9 Gluckman, Max (1963), *Order and Rebellion in South East Africa: Collected Essays*. London: Routledge & Kegan Paul.

10 Bell, Catherine (1992). *Ritual Theory, Ritual Practice*. Oxford: Oxford University Press. pp. 42-3.

da se smatra jednim nizom rituala današnjeg vremena. Sportsko nasilje je takođe visoko ritualizovan, prateći elemenat sportskih zbivanja, sa svim navedenim osobinama i funkcijama rituala. Neki mediji, posebno film, sport i televizija, doprinose da se taj nasilan obrazac ritualnog ponašanja upoznaje i usvaja pre bilo kakvog ozbiljnijeg životnog iskustva. Mediji svojom ritualnom fascinacijom nasiljem takođe ne malo doprinose stvaranju te iste fascinacije nasiljem kod sportske publike, kao publike koja ne samo da nesvesno očekuje, već i svesno priželjkuje da se desi neko nasilje.

Karakteristika savremenog sporta je da je nasilje ugrađeno u sam sport i u njegovu organizacionu nadgradnju. Dok se na jednoj strani sportisti obučavaju za agresivnu igru, na drugoj se organizaciona struktura kriminalizuje, u smislu da kriminalci preuzimaju pojedine klubove, ili da oni koji vode klubove postaju kriminalci. Zbog toga je na stadionu dozvoljeno mnogo toga što se, na drugim javnim mestima, kažnjava: najvulgarnije pogrde, pretnje sakaćenjem i smrću, pljuvanje, gađanje, rasistički i nacionalistički slogani; pozivi na tuču, nasilje, rušenje, paljevine, ubistva, teror – sve to spada u sportski ambijent današnjice.

Rituali sportskog nasilja mogu se najlakše uočiti u koreografijama navijačkih grupa koje se odnose na način navijanja na stadionima, ali i na unutargrupnu dinamiku, ponašanje navijača pre i posle mečeva, njihov izgled, pesme, pokreti. Navijanje predstavlja tipičan obred zajedništva, pripadnosti navijačima jednog određenog kluba, određene grupe iz određenog kraja, ali i pripadnicima određene generacije, klase i nacije. Sadržina ritualnog performansa nasilja navijačkih grupa obuhvata bodrenje svoje ekipe, zahteve da se pobedi, postigne gol, da „svi krenu u napad“, isterivanje loše sportske sreće, („baksuza“), ili vređanje protivničke ekipe, njihovih navijača i funkcionera, sudija, zahtev da se „pokida“, „rasturi“, „pregazi“ protivnička ekipa, ali i vređanje i isterivanje uprave kluba za koji se navija, vređanje sopstvene ekipe ako izgubi meč ili se po mišljenju navijača, ne trudi dovoljno. Promene postojećih rituala, uvođenje novih pesama u repertoar koreografija i novih scenskih pokreta, odobravaju se u strogo hijerarhizovanom nizu odlučivanja unutar navijačkih grupa.

Saznavanje suštine funkcipnisanja rituala sportskog nasilja pomaže otkrivanju njegove suštine. Jasno je da spolja vidljiva funkcija rituala navijanja i rituala pratećeg nasilja nije samo da se podrže sportski uspesi „svojih“ po svaku cenu, već da se omogući ostvarivanje raznih finansijskih, političkih, klasnih, pa i kriminalnih i raznih drugih vansportskih interesa iza glavne scene, koji su često nevidljivi na prvi pogled. Politika je u srpskom fudbalu stalno prisutna, na šta ukazuju i pojave npr. ko je ulagao u Zemun, ko je ulagao u Smederevo, BSK u Batajnici, jer je jasno da su oni svi imali političku podršku, pozadinu i

novac za svoje postojanje¹¹. Na njih ukazuju izveštaji medija i pojedine naučne analize, ali većina zbivanja iza glavne, vidljive scene, ipak ostaje prikrivena, ili barem, teško dokaziva validnim dokazima.

Poznati izlivi navijačkog huliganizma¹² i vandalizama¹³ kao pravi rituali destrukcije i rušilačkog besa s pravom se smatraju u potpunosti negativnim i destruktivnim. Ipak, mogu se tumačiti s referencom na rituale pobune, jer taj pristup omogućava uvid i u one funkcije sportskog nasilja koje služe pražnjenju društvenih tenzija, njihovim prenošenjem na duštvne margine sukoba navijača. Ritualizirani huliganizam i vandalizam navijača naime, može da se sagleda i u funkciji omogućavanja izlaska iz liminalne zone mladosti i prijema momaka u svet odraslih, punopravnih članova društva u procesu stvaranja muške zajednice odraslih, specifične za patrijarhalni *communitas*.

2. Rituali sportskog nasilja

Rituali sportskog nasilja se mogu podeliti u tri grupe: 1) ritualno nasilje u vezi sportskih takmičenja, 2) rituali nasilja unutar navijačke grupe i 3) rituali spoljašnjeg omogućavanja nasilja navijačkim grupama.

2.1. Ritualno nasilje u vezi sportskih takmičenja

Rituali nasilničkog navijanja

Po nekim mišljenjima, nasilje na stadionima nije sporadičan, neočekivan slučaj jer su stadioni postali mesta na kojima vlada režirano i institucionalizovano nasilje¹⁴. Primeri stalnosti prisustva nasilnog ponašanja su npr. upotreba pirotehnike, koreografije bakljama koje izazivaju eksplozije i požar na tribinama i terenu i koje ugrožavaju bezbednost svih prisutnih, i sportista i publike; naročito pripremljene scenografije za slučaj pobede (npr. trijumfalne procesije koje često namerno ili kolateralno vandaliziraju javnu i privatnu imovinu), poraza (namerni prekid utakmice upadima na teren), vređanje uprave sopstvenog ili gostujućeg kluba; talasi na tribinama, napadi na protivničke navijačke grupe, i sl.

11 Dosije navijači, Požari na stadionima.

12 Huliganizam je grupno nasilno ponašanje na koncertima, utakmicama i drugim masovnim manifestacijama.

13 Vandalizam je uništavanje stvari s predumišljajem.

14 Simonović, Lj, 2013, Prilog „navijačkom pitanju“: Odlomak iz knjige „Sport Kapitalizam Destrukcija“, Crvena Kritika, 11. februar.

„Bio je to 113. „večiti derbi”. U dvadesetom minutu, kada su crno-beli postigli gol, s juga su poletele brodske signalne rakete prema Zvezdinim navijačima na severu. Bio je to direktan i nameran napad „grobara“ na „delije“. Jedna od raketa zabola se Aleksandru u vrat i preseklala mu aortu. Vrh rakete, malen kao čep, počeo je da varniči, da mu bukvalno kida grkljan i pali garderobu.”¹⁵ To je opis pogibije navijača Crvene zvezde Aleksandra Radovića koji je ubijen signalnom raketom ispaljenom sa južne tribine u dvadesetom minutu derbija na stadionu JNA. Utakmica je nastavljena kao da se ništa nije dogodilo. Navijač Partizana koji je ispalio raketu je uhvaćen kao i njegovi pomagači. „Na svakih 136 dana u Srbiji smrtno strada po jedan navijač, pokazuje istraživanje Udruženja sportskih novinara Srbije, koje je u 2008. godini sprovedeno u saradnji sa Ministarstvom za omladinu i sport, a ubijeni i napadači najčešće su stari između 18 i 26 godina“.¹⁶

Ritualno podržavanje nasilničkog ponašanja sopstvenog tima

Nasilje između samih učesnika određenog sportskog događaja, sastoji se najčešće od nasilnog ponašanje učesnika u igri (u fudbalu su tako npr. uobičajeni grubi ili „pogibeljni“ startovi, koškanja, različiti primeri nedisciplinovanog nepridržavanja pravilima igre). Tu su i incidenti koje izazivaju igrači, treneri i funkcioneri suprotstavljenih ekipa, verbalnim ili fizičkim napadima na protivničke igrače i sudije. Navijači često dočekuju ovakve situacije oduševljenom podrškom sa tribina i spremnošću da se lansiranjem raznih predmeta, iniciranjem tuče na tribinama ili tzv. talasa, ili upadima na teren, umešaju u incident.

Ritualno vredanje i provociranje protivnika

To što se takmičenja odigravaju između klubova iz iste zemlje, čiji su i igrači i navijači u većini slučajeva pripadnici iste nacije, nije prepreka za nadmetanje u razmeni pravog vatrometa uzajamnih uvreda, kako za vreme utakmice, tako i van nje. Pojedinaac, nalazeći se okružen gomilom na stadionu, dobija nesavladiv osećaj moći koji mu dopušta da se preda nagonima koje bi, da je sam, sigurno obuzdao, smatrajući da niko ne može da bude odgovoran za izgovorenu reč u masi koja skandira. „Gomila je bezimena, a dosledno tome i neodgovorna”¹⁷. Primeri su npr. uvredljiv slogan navijača Zvezde upućen navijačima Partizama: „Ajmo crno beli, umro je Tuđman Franja, ćutaćemo jedan minut predsedniku Partizana”, objavljena umrlica u dnevnoj štampi fudbaleru koji je prešao u redove „većitog rivala“, istaknuti natpis na sajtu navijača

15 B92 blog Radović Aca.

16 Ministarstvo omladine i sporta, (2010), Akcioni plan za rešavanje nasilja u sportu.

17 Čurguz Kazimir Velimir, Brzi, prilagodljivi i nemilosrdni, Nasilje u sportu i mediji.

Partizana, „Ima li života posle smrti, saznacete pre nas, Grobari Jug¹⁸, koji svakako spadaju u ekstremne primere pretećeg, simboličkog nasilja.

Ritualne masovne tuče policije i navijača na tribinama

Kada se tok utakmice ne sviđa organizovanim navijačkim grupama, zato što njihov tim gubi, zato što sumnjaju u nameštenost utakmice ili pristrasnost sudija, zato što ne igra njihov omiljeni igrač ili ga je povredio protivnički igrač, ili njihov tim igra defanzivno, počinje nasilno izražavanje nezadovoljstva, vandaliziranje mobilijara na stadionu, napadi na protivničke navijačke grupe, izazivanje nereda po svaku cenu. Reagovanje policije, obično može da dovede do masovnog okršaja na tribinama.

Konačni ishod 112. većitog derbija govori sledeće, podatak je predstavljen kao svedočenje jednog od navijača Zvezde: „Tu negde počinju incidenti na južnoj tribini. Ceo sukob je počeo kada je jednog momka iz mlađe grobarske ekipe pogodila stolica u glavu. Tu oni kreću ka gore ne bi li utvrdili ko je bacio tu stolicu. Ljudi počinju da beže, a počinje i lomljenje stolica. Kada se sa tim krenulo, uleću žandari, kojih je bilo zaista mnogo i kreću da biju po jugu. Iako sam delija, moram da kažem da je ono bilo veoma brutalno. Tada dosta ljudi bukvalno beži sa juga, neki preskaču na zapad i istok, a zbog velikog broja pandura nastala je ogromna panika na jugu, tako da su se talasi i komešanje nastavili narednih 5-6 minuta. U jednom trenutku grobari su pokušali da napadnu žandare, ali u tome nisu uspeli. Bilans 26 povređenih navijača, 4 žandara.”¹⁹

U ovu vrstu ritualnog nasilja spada i nasilje neizazvano takmičarskim rivalitetom, kao vrsta ritualnog nasilja radi nasilja. Kad navijači po svaku cenu žele nasilje, onda i prijateljske utakmice prvoligaša s treće-ligašem postaju rizične, i što dokazuje da navijačko nasilje nije uvek i ne mora uopšte ni da bude, uzrokovano sportskim događanjima.

Ilustrativan je primer iz Hrvatske: u oktobru 2009. prijateljska utakmica u Baškoj Vodi između domaće Uranije i Hajduka, prekinuta je u 30. minuti pri rezultatu 0:0. Prvo su navijači Hajduka „bengalkama” zasuli unutrašnji prostor igrališta, verovatno da impresioniraju domaću publiku, i da im „pokažu” kako se ponašaju „pravi” navijači, a nakon toga su stali bacati boce u teren. U tučnjavama na stadionu i oko stadiona ozlijeđeno je 324 osobe, 54 policijska službenika, a 32 osobe su teže ozlijeđene. U neredima je oštećeno 38 autobusa, 31 službeno vozilo MUP-a, 141 osobni automobil.

Sledeći primer je iz Srbije: incidenti su izbili na utakmici nižeg ranga između FK Proletera sa Slane bare (Novi Sad) i Zemuna, održane 2009. Ona je

18 Grobari, Alkatraz, Dvadeset najvećih navijačkih nereda.

19 Zvanični portal FK Crvena Zvezda.

tretirana kao utakmica niskog bezbednosnog rizika, jer FK Proleter nije imao formiranu navijačku grupu. Uz minimalnu pratnju policije, na stadion su stigli Zemunci. Reagovali su navijači Vojvodine koji su se pojavili da bodre Proleter, dok su Zemunci istakli uvredljive transparente usmerene protiv navijača Vojvodine. Do sukoba je došlo kada su navijači Vojvodine ušli na teren, prekinuli utakmicu i počeli da gađaju bakljama rivalske navijače²⁰.

Ritualno sučeljavanje rivaliziranih navijačkih grupa, dogovorene masovne tuče, organizovanje „vrućeg gostoprinstva”.

Navijačke tuče odavno su postale sastavni deo života u većim gradovima. Do sukoba pripadnika različitih navijačkih grupa npr. obično dolazi pre i posle utakmica, često po samom osnivanju grupe, koja je željna dokazivanja, ali i prilikom događaja koji nemaju veze sa sportom, poput Parade ponosa²¹. Masovne međusobne tuče navijačkih grupa i sa policijom paradigma su rituala sportskog nasilja i najčešće se upravo na njih misli kada se analizira sportsko nasilje. One se dešavaju između navijača različitih klubova i izvan sportskih borilišta, što se takođe smatra ritualizovanim sportskim nasiljem, iako se ne dešava neposredno na, niti oko sportskih borilišta.

U sukobu navijačkih grupa koji se desio aprila 2006. godine u beogradskom naselju Bežanijska kosa u tuči navijačkih grupa²² nožem je ubijen Petar Sedlak, drugi zakazan navijački okršaj desio se u istoj godini između navijača „Crvene zvezde” i „Partizana” na fudbalskom terenu fudbalskog kluba „Žarkovo” tom prilikom nožem je ubijen Panić Aleksandar, u aprilu 2008. godine, u zakazanoj tuči navijača fudbalskih klubova „Vojvodina” i „Partizan” koja se dogodila u Futogu, ubijen iz vatrenog oružja mladić Dejan Dimitrijević²³.

U ovaj tip ritualnog nasilja spadaju i napadi na sudije i gostujuće igrače što je odavno deo pratećeg „folklor” utakmica. Iako ove masovne tuče različitih navijačkih grupa, odnosno tuče grupa i policije uglavnom nisu unapred

20 Miljuš, T., 2012, Nasilje u sportu, neobjavljen seminarski rad, odbranjen 2012. na predmetu Fenomenologija nasilja.

21 Ekpa Press-a, 2011, Huligani zavode teror po školama, decu biju zbog Zvezde i Partizana!, Press, 19. februar.

22 Sa jedne strane bili su navijači fudbalskih klubova „Crvena zvezda” i „Rad”, a sa druge strane navijači fudbalskih klubova „Partizan” i „Zemun”.

23 U zakazanoj tuči kod železničke stanice u Futogu dve grupe navijača fudbalskog kluba Vojvodina i Partizan, nepoznata osoba iz pištolja ubila Dimitrijevića. Ovo je bila tuča dve grupe navijača Fudbalskog kluba Vojvodina i Fudbalskog kluba Partizan, a predstavljala je nastavak sukoba koji se u subotu u podne dogodio u centru Novog Sada uoči utakmice ova dva kluba. Navodno je ova tuča bila zakazana i verovatno je „bojno polje” odabrano kako ih u sukobu ne bi sprečila policija, pošto se železnička stanica u Futogu nalazi na samom kraju ovog mesta i prilično je zabačena. Čaćić N, 2008, Dejan Dimitrijević (27) stradao u obračunu dve grupe mladića, Glas javnosti, 16. april.

zakazane, veoma liče na njih po broju učesnika i obično ozbiljnim posledicama, takođe i jer su očekivane po mestu i vremenu dešavanja (pre ili posle utakmice oko stadiona, železničkih i autobuskih stanica na koje dolaze gostujući navijači i sl), i od ranije su poznate kao jedna od dominantnih manifestacija huliganizma.²⁴

Ritualno „dokazivanje” na protivničkoj teritoriji izazivanjem incidenata

Obuhvata vandaliziranje gradskih ulica i vozila, napade na pojedinačne i manje grupe protivničkih navijača, izazivanje nereda na utakmici i provociranje njenog prekida, čime se stiče ugled i napreduje u hijerarhiji navijačke grupe zbog dokazanog „junaštva” na protivničkoj teritoriji.

Jedan od dobro upamćenih događaja takvog tipa bio je sigurno veliki sukob navijača Zvezde i Dinama 13. maja 1990 godine. „Tog dana je više od 1.500 „delija” doputovalo u Zagreb sa željom da pokažu „bed blu bojsima” ko je najjači, a i jedni i drugi bili su složni samo u jednom – da će biti krvavo. Navijači su se tukli međusobno, a policija je tukla sve redom”²⁵. Prepričava se i danas da je jedna manja ekipa Delija otišla u Zagreb veče ranije, poneli su iz Beograda registarske tablice i zakačili ih na zagrebačka vozila, pa su navijači Dinama, ne znajući to, demolirali automobile svojih sugrađana. Na stadionu su Delije smeštene na donjem nivou južne tribine sat vremena pre početka utakmice, srušile ogradu i provalile na gornji sprat gde su počistile sve pred sobom. Sa druge strane Dinamovci u želji da priskoče u pomoć svojim prebijenim prijateljima, provalili su ogradu koja ih razdvaja od atletske staze i žestoko su se sukobili sa policijom. Delije, obavljene posla, sa svoje tribine posmatraju tuču „modrih” i „plavih” na centru terena. Zvonimir Boban u Brus Li stilu obara jednog „plavog” na zemlju. Posto su delegati odlučili da nema uslova da se utakmica odigra, policija je uspela da istera Bad Blue Boyse sa stadiona. Na ulicama Zagreba besneli su neredi.

Junajted fors navijači Rada su posebno sukobljeni sa Ekstremima, navijačima Novog Pazara. Nezapamćeni obračun se desio 2004. godine. Gostujući navijači Rada su napadali ne one organizovane navijače Pazara, do kojih nisu mogli da dosegnu, već običnu publiku, starije ljude, penzionere, žene. Onda su navijači Pazara koji su bili na drugom kraju stadiona, provalili na teren, pretrčali preko, razbili kavez u kome su bili gostujući navijači, da bi odbranili svoje napadnute sugrađane²⁶.

24 Dunning, E. The social roots of football hooliganism: a reply to the critics of the 'Leicester school'. In: Giulianotti, R. Bonney N. and Hepworth, M. (eds.). Football, violence and social identity. London: Routledge, 1994, str. 136.

25 Telegraf, 2012, Sećanje na Maksimir: Tučom navijača počeo rat u SFRJ, Telegraf.

26 Dosije navijači 5/7, Samo navijači (2008), 18. novembar.

Te večeri u Đenovi je trebalo da se odigra utakmica Italija – Srbija. Još pre početka utakmice, navijači su napali golmana Stojkovića i pretili mu, čak je ubačena i baklja u autobus u kojem su se nalazili naši igrači. Kratka saopštenja koja su mediji pustili u etar nakon incidenta su uglavnom izgledala ovako: Prekid kvalifikacione utakmice grupe C Italija Srbija nastao je zbog incidenta koji su napravili srpski navijači. Takozvani navijači Srbije prvo su nasrnuli na golmana reprezentacije Vladimira Stojkovića, koji je nakon tog incidenta odlučio da ne brani na utakmici protiv „Azura“, a zatim je na stadionu „Luidi Feraris“ u Đenovi nekoliko huligana počelo da seče zaštitnu mrežu iza gola, pali baklje i provocira navijače domaće reprezentacije. Iako su se igrači oba tima zajedno sa sudijama u predviđeno vreme pojavili na terenu, nakon ovakvih scena oni su se ipak vratili u tunel. Medijski „doprinos“ ovom nasilnom ritualu je izostavljanje neophodne osude nasilja kao takvog, organizovanog nasilništva navijačkih grupa, uz apostrofiranje činjenice da se radi o kriminalcima sa debelim dosijeima, i dvocifrenim brojem krivičnih prijava.

Ritualno samoeksponiranje, egzibicionizam

Primaran cilj ekstremnih navijača je biti viđen, kako u široj javnosti, tako i unutar vlastite navijačke grupe²⁷. Često se to ostvaruje putem nasilja, a nasilje je osnova za izgradnju statusa pojedinog ekstremnog navijača unutar vlastite grupe. To neprestano skretanje pažnje na sebe dokazuje da su događanja na tribinama, pogotovo na delu gde se nalaze ekstremni navijači, često totalno neizazvani i potpuno nepovezani sa događanjima na samom terenu. Ekstremne navijačke grupe grade svoj ugled na nasilju, u njima se izrazito ceni spremnost na žrtvu (još jedan „pokazatelj muškosti“), koju je nemoguće dokazati izvan nasilničkih oblika ponašanja. „Podvizi“ se nagrađuju napredovanjem u hijerarhiji navijačke grupe. Visoko se ceni „hrabrost“, npr. da se tuku navijači protivničkog tima, ili stekne „trofej“, otimanjem zastave od protivničke grupe navijača, navijačkih šalova, obično od pojedinačnih ili mladih protivničkih navijača, i sl.

Sport je postao paradigma „uspeha po svaku cenu“, zabava za publiku koja traži „krv“ i zadovoljenje niskih strasti, produžena ruka kriminalnog podzemlja, mesto gde se „pere“ prljav novac narko kartela, i mnogo štošta negativno. U dodatku, za mlade ljude marginalizovanih socijalnih grupacija, sport i sportski uspeh je jedini put socijalne promocije za siromašne i obespravljene, deo njihovih snova. Uprkos opadajućem kvalitetu sportskih takmičenja u Srbiji, nasilje navijača ne prestaje, već kao da se intezivira upravo tim frustrirajućim odsustvom sportskog, takmičarskog kvaliteta. Sportski nivo i kvalitet kao da zamenjuje sve intenzivnije nasilje između samih učesnika određenog sportskog

27 Blog Dnevnik, 2007, Subkultura nogometnih navijača, 15. juni.

dogadaja, nasilno ponašanje učesnika u igri (u fudbalu su tako npr. uobičajeni grubi ili „pogibeljni“ startovi, koškanja, različiti primeri nediscipline), i nasilnog ponašanja posmatrača.

2.2. Rituali unutar navijačke grupe

Ritualno funkcionisanje navijačke grupe

Biti navijač je muški posao. Devojaka ima na tribinama sve više, ali za njih niko neće reći da su navijači, a još manje da bi ih tako nazvali huligani²⁸. Jezgro grupe su ljudi koji se znaju po deset i više godina, koji se druže i mimo utakmica. Dele zajednička sećanja na putovanja, na gostovanja, tuče, obračune, hapšenja.

Navijačke grupe se karakterišu unutrašnjom solidarnošću, skoro vojničkom disciplinom i hijerarhijskim uređenjem, uz naravno, spremnost na nasilje njihovih pripadnika. Kolektivna solidarnost izražena je na 3 načina: vizuelno, akustički i putem nasilja. Važno obeležje navijačkih grupa je i egzaltirana muškost. Naime, navijački stil ponašanja na stadionu i izvan njega obeležen je izrazitom muškošću, koja se može izražavati na više načina, npr. glasnim „muškim“ skandiranjem. Isto tako, oni tu muškost naglašavaju i u odnosu prema navijačima drugog kluba, dovodeći njihovu „muškost“ u pitanje raznim pogrđnim skandiranjima i verbalnim ponižavanjem.

Navijači Zvezde se ugledali na navijače Rome zbog toga jer su iz glavnog grada i imaju gradskog rivala, a dinamovci na navijače Verone. Išli su im u goste, preuzimali koreografije. Red devils preuzeli su engleski tip navijanja po ugledu na Mančester Junajted. Ultras su prihvatili italijanski stil, srce, grlo, dlan. Dobijen je balkanski stil kao mešavina. „I tukli smo se, i trudili se da lepo izgledamo, i smišljali pesme. Ulazili delinkventni tipovi koji su tu pokazivali svoje pravo lice, i jer je na stadionima, za razliku od ulice, sve dozvoljeno. Ulazili su u navijačke grupe zbog svoje agresivnosti i svog ludila, a ne što ih je zanimalo neki klub. Navijačke grupe su bile osnovna škola kriminala“.²⁹

Već osamdesetih postoje podele na grupe u kopovima. Izražavala se pripadnost i lojalnost klubu, ali i grupi. Znalo se kako se ulazi u grupu, kako se napreduje u grupi, mora da se pokaže u tuči, znači mora da bude tuče, i onaj ko pobegne i pokaže se na drugi način kao slab, on više nema šta da traži u grupi. Osim onih koji se dobri u tuči, grupa ima i tzv pametnjakoviće. To su oni koji smišljaju pesme, slogane, koreografije, i njima se toleriše manje odvažnosti u sukobima³⁰. Samo slabe navijačke grupe koje nemaju veliki ugled, pokušavaju

28 Dokumentarni serijal „40 godina bodrenja u Srbiji – dosije navijač“.

29 Dosije navijač, Požari na stadionima, 1988.

30 Dokumentarni serijal „40 godina bodrenja u Srbiji – dosije navijač“.

da ga steknu ekstremnim nasiljem. Tako na primer, početkom devedesetih formirana je navijačka grupa Invalidi, navijača Voždovac koja je od početka najviše ličila na uličnu bandu i tako se i ponašala³¹.

U jednom intervjuu datom 2011. godine tadašnji predsednik Tadić u dijalogu sa književnikom Basarom, ističe da su navijački huligani oslobođeni odgovornosti za svaki šverc narkotika, nasilje, prebijanje ljudi na ulicama³². A kada se razotkrije njihov život, kada se na savetu za nacionalnu bezbednost napravila analiza šta oni u stvari rade, vidi se da je reč o gotovo paravojnim formacijama koje pojačavaju svoj uticaj kroz društvene strukture, kroz razne poslovne ljude, kroz medije, kroz novinare koji ne razumeju o čemu se ovde radi... ne da ima političkih partija koje održavaju tesne veze sa tim kriminalnim i paravojnim formacijama, nego ne postoji stranka koja to ne radi.

Ritualno funkcionisanje vođe navijačke grupe

Pojedinci-vođe koji imaju istaknut položaj postoje u svim strukturiranim grupama, kao što su i navijačke skupine. Kada govorimo o vođama možemo ih definisati kao pojedince koji imaju veliki uticaj na ostale članove grupe, koje predvođe, i iz tog razloga su veoma važni kada se govori o huliganizmu³³. Nekadašnji predsednik Tadić je za njih u navedenom intervjuu 2011. rekao da „švercuju narkotike ili učestvuju u drugim kriminalnim radnjama. Zараđuju novac i plasiraju ga kao dominantnu činjenicu u svojim odnosima u navijačkoj grupi.”³⁴ Opšte je poznato široj javnosti u Srbiji, da se u upravnim odborima klubova nalaze i vođe navijačkih grupa, da njihova uloga nije samo marginalna već često njihov glas biva odlučujući u donošenju konačne odluke.³⁵ Oni se često koriste kao pokretačko oruđe za izvršavanje prljavih poslova, npr. neke smene u klubu ili druge promene do koje se ne može doći nekim konvencionalnim putem.

U serijalu Insajder navodi se da je poslednjih godina protiv vođa navijača Zvezde, Partizana i Rada podneto više od stotinu krivičnih prijava za teška krivična dela, ali da godinama nema pravosnažnih presuda, tako da je i očigledno namerna nekažnjivost deo ritualnog funkcionisanja vođe navijačke grupe³⁶.

31 Dosije navijači, op. cit.

32 Status, 2011, Razgovor književnika i predsednika Srbije, Basara i Tadić oči u oči, 02. 06. Jubilarni, 100. broj magazina Status, ekskluzivno je objavio razgovor predsednika Srbije Borisa Tadića i književnika Svetislava Basare. Tadić i Basara su razgovarali o raznim društvenim pitanjima pa i o sportskom huliganstvu.

33 Ekipa Vremena, 2013, Bande Beograda – nasilje navijačkih grupa, Vreme, br 1192, 7. novembar.

34 Status, op. cit.

35 Emisija „Insajder” B92,

36 Stanković, B., 2010, Nasilje uz blagoslov, B92, Insajder, 29. novembar.

Ritual inicijacije novih članova navijačke grupe

Prilikom prijema novih navijača, obično onih mlađeg uzrasta, od njih se traži da izvrše različite zadatke. Navodi se da najmlađi navijači, praktično deca, koja tuku navijače iz suprotstavljenih tabora to rade uglavnom samo kao produžena ruka onih starijih, onih vođa, koji im nalažu da to urade. Da bi pristupili npr. nekoj navijačkoj grupi moraju da urade određene zadatke da bi dokazali da su zaslužili da budu primljeni. Neki su se tetovirali, da bi obeležili pripadnost, a neki su tukli navijače suprotnog tabora. Krađe su takode na repertoaru zadataka, da li alkohola, ili cigareta, pljeskavice ili bureka, ali sasvim je normalna stvar, u okviru navijačke grupe da vođa traži od mlađih da za njega nabave određen predmet, naravno bez trošenja ikakvog novca³⁷. Uglavnom, nasilje je osnova i za prijem u navijačku grupu, kao i dalju izgradnju statusa pojedinog ekstremnog navijača unutar vlastite grupe. Svima, i novim i starim članovima nasilje je način da pokažu da više nisu deca.

U TV serijalu *Dosije navijač*, članovi pojedinih navijačkih grupa su govorili o svojim iskustvima, kao npr.: „Dobiješ zadatke, ako ih ispunjavaš kako treba, tako napreduješ. To je značajan momenat kada napreduješ kao navijač, kada pokažeš dovoljno odvažnosti i hrabrosti. Napreduje se ako se pokažeš da „imaš muda“. Kroz sukobe se iskristalizuje ko je ko, ko je za vođu, veće ili manje grupe, ko je možda infiltriran policijski doušnik. Zato se svi trude da pokažu koliko mrze policiju da ne bi na njih pala sumnja“.³⁸

Ritualna teritorijalnost navijačke grupe

Važna osobina navijačkih grupa je teritorijalnost prostora koji određena navijačka grupa zauzima na tribinama stadiona. I određeni krajevi grada u kojima oni žive i skupljaju se pred utakmicu (npr. Dorćol, „epicentar ludila“ Zvezdinih navijača) se označavaju grafitima i organizovano brane od navijača protivničkih timova, i svih onih, makar bili deca sa obeležjima „pogrešnog“ kluba. U Novom Sadu se npr. desila serija napada po školama na učenike sa obeležjima Zvezde i Partizana. Postoji i mit o „zabranjenim“ delovima grada u Beogradu za navijače jednih ili drugih „većitih“. Navijači FK „Vojvodine“ iz dela grada „Blok“ koji pripadaju grupi „Firma“ krenuli su u svojevrsno „zavodenje reda“ po sistemu „naš klub – naš grad“. Pod parolom, „Budi Novosađanin, navijaj za Vojvodinu! Šta traži neko u Novom Sadu u dresu Crvene zvezde ili Partizana“, oni pokušavaju na sve načine da izvrše pritisak na

37 Čomić Marko, 2012, *Nasilje u sportu*, neobjavljen seminarski rad odbranjen u okviru predmeta Fenomenologija nasilja na Fakultetu za evropske pravne i političke studije u Novom Sadu.

38 Dokumentarni serijal „40 godina bodrenja u Srbiji – dosije navijači“.

decu koja navijaju za beogradske klubove, žele da ih zaplaše i da im poruče da treba da navijaju za klub iz svog grada³⁹.

2.3. Rituali spoljašnjeg omogućavanja nasilja navijačkim grupama

Ritualna podrška klubova navijačkim grupama

Nije nikakva tajna da su navijači Zvezde i Partizana obasuti raznim privilegijama i oni su svoje navijanje pretvorili u neku vrstu profesije. Blagonaklonost klubova i države prema navijačima, dovela je do toga da najekstremniji pripadnici navijačkih grupa često prolaze nekažnjeno nakon učinjenog nasilja. Vladin Savet za borbu protiv nasilja u sportu identifikovao je fudbalske klubove kao glavne krivce za probleme koje prave neki navijači jer, postoji sprema takozvanih navijača sa upravama klubova, koje tom vezom ostvaruju svoje interese.⁴⁰ Takođe se navodi i da je u današnjem srpskom sportu puno „prljavog” novca i da dobrim delom srpskog sporta u zajedničkoj sprezi rukovode mahom političari i „kontroverzni biznismeni” i da ne postoji volja da se nešto radikalnije promeni u skorije vreme. Klubovi su sa svoje strane pak, bili u vezi sa ekstremnim desničarima, predstavnicima DSS-a, tadašnjeg SPS-a, radikala i Nove Srbije, pojedincima iz Crkve, bivših pripadnika JSO-a i pojedincima iz Vojske i Vojne službe koje je ujedinila još 2001. godine borba protiv saradnje sa Hagom. U godinama koje su usledile, te veze su postajale sve jače⁴¹.

Ritualna podrška medija „svojima”

Neki kritičari tvrde da su mediji glavni reprezentanti nasilja i mržnje⁴². Iako to zvuči preterano, mnogobrojni primeri mogu da predstavljaju dokaze da mediji u najmanju ruku tolerišu, ako ne baš i otvoreno podržavaju navijačko nasilje.

Prve posleratne košarkaške utakmice početkom dvehiljaditih, između timova iz Srbije i Hrvatske, Partizana i Zadra bile su poprište masovnih nacionalističkih izliva. „Publika u prepunom beogradskom Pioniru skoro non-stop je skandirala „Ubi, zakolji da Hrvat ne postoji“ i slične šovinističke gadosti. TV komentator je uglavnom hvalio igru Partizana, pune tribine, a sramno skandiranje kao da nije čuo. Tek „uzgred“ bi pomenuo uz opasku tipa „eto, navijači su takvi“. Onda je Partizan otišao u Zadar. Bilo je kao u grotlu, a publika

39 Ekipa Press, op. cit. Vesti online, 2011, Teror u školama: Decu biju zbog Zvezde i Partizana!, Press, 19. 02.

40 Dominique, B., Luc, R., Stephane, H., (2007), Sport i nasilje u Evropi, Knjiga Trgovina d.o.o., Zagreb, Str. 75-85.

41 B92, (2011), Ranjen voda grupe „Alkatraz”, 6. februar.

42 Čurgus Velimir, Kazimir, 2007, Brzi, prilagodljivi, nemilosrdni, nasilje u sportu i mediji, Glas javnosti, 09. 05.

je skoro non-stop skandirala „Ubi, ubi Srbina“ i ostale šovinističke gadosti. Komentator, isti onaj iz Pionira, koji nije „čuo“ navijanje beogradskih „navijača“, bio je zgrožen i šokiran i samo je komentarisao sramno „navijanje“ Zadrana.⁴³ Pristrasnost medija nije ništa novo, kao i da su mediji takođe navijačkih i nacionalnih pripadnosti.

Mediji svojim teatralnim izveštavanjem izazivaju kontra efekat i previše daju na značaju nekim marginalnim grupama, dok bi putem istraživačkog novinarstva mogli mnogo više da doprinesu rešavanju ovog ogromnog problema. Sportski novinari koriste militarnu terminologiju koja vrvi od krvi i krvoločnosti, od „metafora“ koje gotovo da zagovaraju fizičku likvidaciju protivnika, a sve to kroz formu zalaganja za *borbenu* igru.

Na pitanje ko je navijačima Čelsija dao naziv *Headhuters*, Lovci na ljudske glave, čuveni navijač tog kluba Džejson Mariner je iskreno rekao da stvarno nema pojma ko je to bio. Dodao je „I da budem iskren, mislim da nijedan navijač Čelsija neće reći: „Ja sam *Headhunter*“, već: „Ja sam Čelsi“. Taj naziv se proćuo zahvaljujuci medijima⁴⁴.

Mediji su jedni od puteva „normalizacije“, pa i legitimisanja nasilja. Oni svojim izveštavanjima dovode do toga da se nasilje smatra nečim uobičajenim i normalnim, a publika se navikava na nasilje. Takav status huliganskog nasilja olakšali su njegova opšta vidljivost, pogodnost za podizanje moralne panike i uticaj koji ima na javnost.

Poseban problem je kada mediji prilikom izveštavanja o sportskim događajima koriste tzv. „jezik mržnje“ koji ima nameru da ponizi, zastraši protivnike ili podstakne na nasilje i predrasude protiv osoba ili grupa na osnovu nacionalnih ili političkih ubeđenja. Za medije i njihove konzumente, ovakvi događaji kao da su postali normalna stvar i ne smatraju se uopšte ni strašnim, niti problematičnim. U saopštenju policije o ovom događaju navodi se kako su intervenisali i uspešno sprečili da izbije veći sukob, kao i da se uništi veći deo tribine. Mediji su jedan od učesnika koji čak i legitimišu nasilje. Oni svojim izveštajima dovode do toga da se nasilje smatra nečim uobičajenim i normalnim, pri čemu se publika navikava na nasilje.

Neki mediji, posebno film, sport i televizija, presudno su doprineli da se nasilan obrazac ponašanja upozna i usvaja pre bilo kakvog ozbiljnijeg životnog iskustva. Mediji stvaraju publiku koja ne samo da nesvesno očekuje,

43 Biševac, S., (2012), *Danas*, 31 oktobar, Dobri i loši „navijači“, rubrika društvo, str. 5.

44 Grobari „Zabranjeni“, 2012, Tema: Ostrvo, England, Scotland, Ireland Wales Jason Mariner, Dnevnik jednog navijača, čovek koji je preko noći postao najozloglašeniји engleski navijač, 29. februar.

već i svesno priželjkuje da se desi neko nasilje, novinari veličaju sportski ambijent i svojim ratoborno-huškačkim komentarima otvoreno podstiču na nasilje. Koriste se atributi kao što su: „divno“, „fantastično“, „neverovatno“, „sjajno“... vrši se estetizacija nasilja i uništenja i na taj način mu se pribavlja „kulturni“ legitimitet. Naravno da nijedne novine, a još manje televizija, neće podržati ili opravdavati nasilje. Pogotovo kada su posledice najtragičnije. Strategija medija po ovom pitanju prilično je jednostavna: osuđiće se svaki pojedinačni, konkretni događaj u kojem su navijači ispoljili nasilje, ali će se veoma retko ići direktno, frontalno, u kritici klubova i njihovih navijačkih udruženja. Udruženja i pokreti navijača nisu, naime, nikakvi spontani socijalni fenomeni⁴⁵.

Ukazuje se i na još jedan deo „sportske priče“, a to su novinarski lobiji, koji su samo glasnogovornici mafijaških klanova koji sport drže u svojim rukama radi svojih prljavih računa, ili prikrivaju ili predstavljaju u totalno drugačijem svetlu (onom koje odgovara establišmentu)⁴⁶.

Ritualno političko instrumentalizovanje navijačkih grupa

O neraskidivim vezama fudbala, kriminala i politike dosta je govoreno i u seriji Insajder koja je emitovana tokom 2011. na televiziji B92. Ali dok npr. predsednik FSS-a Karadžić tvrdi da je kriminal prošlost fudbala, dotle istaknuti bivši fudbaler Savo Milošević izjavljuje da je spreman da obriše celu svoju sportsku karijeru ako je to tačno⁴⁷.

Da „politike“ ima u sportu ne može niko da negira. Već na prvi pogled na sajtu neke od navijačkih grupa može da se uoči i slogan „Kosovo je Srbija“, tako da je jasno da niko ne može da tvrdi da se navijači bave samo sportom i navijanjem i da su političke teme za njih irelevantne. Sociolog Ratko Božović rekao je da su problematične navijačke grupe često manipulisane od strane političkih partija, najčešće od onih desničarskih: „Ja mislim da su navijači, ovi koje smo apostrofirali kao problematične, izvođači radova onih koji su hteli da ih upotrebe i zloupotrebe. Nikola Simić, sportski analitičar još je eksplicitniji, i smatra da je ipak najodgovornija država: „Država 20 punih godina dopušta nasilje. Pravila je neke zakone koje nije primenjivala i mislila je da su to marginalne stvari.“

Vlasti, ne samo da su nemoćne da spreče vandalizam, već su i odgovorne za stvaranje ovakvog ambijenta, nečinjenjem, ali i svesnim kreiranjem društvenih odnosa, koji su pogodno tle za ovakve postupke. Čak bi se moglo reći da očekivani, predvidljivi ritualni ispadi huligana u izvesnoj meri odgovara-

45 Čurgus, V. K., *Nasilje u sportu i mediji*, Glas Javnosti, 09.05.2007, str. 28.

46 Simonović, L., 2013, Prilog navijačkom pitanju: Odlomak iz knjige „Sport Kapitalizam Destrukcija“, Crvena Kritika, 11. februar..

47 B92, 2011, *Kriminal i fudbal, ma ko kaže?* Insajder, 14. april.

ju vlastima jer se time skreće pažnja sa drugih problema. Jasno je da su ljudi u politici zloupotrebili sport. Koketiranje pojedinih partija sa navijačkim grupama, sa jedne, i nespremnost države da se suoči sa huliganima, s druge strane, svakako ohrabruje nasilje. Oni koji bi trebali govoriti protiv mržnje, vrlo često su baš oni koji je raspiruju. Ekstremne desničare, predstavnike DSS-a, tadašnjeg SPS-a, radikala i Nove Srbije, pojedince iz Crkve, bivše pripadnike JSO-a i pojedince Vojske i Vojne službe ujedinila je još 2001. godine borba protiv saradnje sa Hagom. U godinama koje su usledile, te veze su postajale sve jače, a organizovane navijačke grupe njihova snaga⁴⁸.

Vrlo često se navijačke grupe koriste u svrhu glasačkih mašina. Opšte poznata je činjenica da su fudbalski stadioni najpogodnije mesto za ispoljavanje nacionalnih strasti, gde dolazi do sukoba između navijačkih skupina, nenaacionalnih ili nacionalnih, nije bitno⁴⁹. Navijačke grupe odavno su pioniri koji su kontrolisani od strane političkog podzemlja (dakle, vrlo perfidnim metodama), uz prećutnu ili otvorenu podršku nekih vlasti, nekih partija, uglavnom desničarske i nacionalističke orijentacije.

Vreme ozbiljnog navijačkog organizovanja nastupilo je krajem osamdesetih godina i poklopilo se sa evolucijom nasilja, gde su se prvi ozbiljni šovinistički ispadi sa stadiona preselili u političku arenu. Istorija raspada Jugoslavije može se opisati kao priča o evoluciji nasilja u jugoslovenskom sportu, posebno među fudbalskim navijačima huliganima i postepenom prenošenju tog nasilja krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina, na teren međuetničkih sukoba i „veliko nacionalne politike” i odatle na bojno polje. Stadioni u bivšoj Jugoslaviji su na kraju, pri njenom raspadu, korišteni u političke svrhe. Stručnjaci, poput Ivana Čolovića, podsećaju da se istorija raspada Jugoslavije može opisati i kao priča o evoluciji nasilja u jugoslovenskom sportu, posebno među fudbalskim navijačima-huliganima, i postepenom prenošenju tog nasilja, krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina, na teren među-etničkih sukoba i veliko-nacionalne politike i, odatle, na bojno polje. Naime, tada su tribine postale regrutni centri za dobrovoljce koji su ulazili u paravojne jedinice finansirane od strane države zarad upotrebe u ratnim konfliktima koji su početkom devedesetih zahvatili Balkan, tj. ratovi na teritoriji Hrvatske, a nešto kasnije i Bosne i Hercegovine. Jedna od poznatijih jedinica je bila Srpska dobrovoljačka garda, pod komandom Željka Ražnatovića Arkana, koji je čak i bio vođa navijača Crvene Zvezde. Veoma je poznato da su neke od najgorih zločina u ratovima na teritoriji bivše SFRJ počinile baš paravojne jedinice.

48 Stanković, B., 2011, *Nasilje uz blagoslov* (2), B92, 29. 11.

49 Štavljanin Dragan, 2009, *Koji su uzroci navijačkog nasilja?* Radio Slobodna Evropa, 11. oktobar.

Navijačke grupe od nastanka su imale veliku ulogu u srpskom društvu ne samo početkom devedesetih, kada su i iz njihovih sastava regrutovani kadrovi za ratne dobrovoljačke jedinice. Navijači su svoju istorijsku rolu imali 5. oktobra 2000. godine, kada su zajedno sa građanima rušili režim Slobodana Miloševića. Vođe nekih navijačkih grupa viđane su u obezbeđenjima raznih političkih lidera, dok su neki i sami postali političari.

Nasleđe devedesetih i ranih dvehiljaditih oseća se i danas. „To nasilje je pre svega političko, pa se onda iz političkog nasilja delegiralo na pravno i na ekonomsko nasilje, da bi smo danas dobili nasilje na stadionima. Ne treba zaboraviti da su stadioni arena društva, preko kojih se preliva i oslikava na društvo ove zemlje sve ono što se u njoj zbiva. Danas imamo mladu generaciju, ili populaciju, kojoj je oko 20 godina, koji su u izvesnom smislu odrasli samo u raznim oblicima konflikata i nasilja. Oni zaista ne znaju za nešto drugačije ili vrednije.“

Osvrćući se na događaje u Đenovi u oktobru 2010.⁵⁰, Zvonimir Boban je rekao da je „između nogometa i politike uvek postojala i uvek će postojati određena veza“.⁵¹ Podsetimo se slike sa stadiona u Maksimiru u maju 1990, gde se Z. Boban kao igrač Dinama umešao u sukob huligana i policije, na strani onih protiv policije, upamćen je kao jedan od najsnažnijih simbola dezintegracije jugoslovenskog društva⁵².

Sport kao ritualni segment vladajućeg poretka, postaje svojevrsna ludačka košulja koja se od malena navlači čoveku koji je, od onih koji poseduju vladajuću moć, proglašen ludim i nateran da se u okviru uspostavljene „borbe pod suncem“ ponaša kao ludak⁵³. U tom zajedničkom ritualu sportskog nasilja, sportisti i publika, posebno strastveni navijači, postaju neposredni instrumenti agresivnog ponašanja i delovanja sportskih organizacija (uprave klubova i trenera), a svi oni, ritualni instrumenti posredovanja moćnih društvenih organizacija sa nivoa globalne strukture društva.

Ritualno ujedinjavanje rivalskih navijačkih grupa

Postoji redak fenomen ujedinjenja navijača radi nekog zajedničkog cilja koji se po pravilu postiže ekstremnim nasiljem udruženih snaga. Jedan od tih poznatih ciljeva je bilo udruživanje navijača radi sprečavanja održavanja

50 D. M., 2010, Nova sramota: Zbog navijača prekinut meč Italija – Srbija! Blic, 12. 10.

51 I.G., (2010), Boban: Neredi 90-tih bili su opravdani, ovo je bila čista mržnja, Index Navijači 13.10.

52 Telegraf, 2012, Sećanje na Maksimir: Tučom navijača počeo rat u SFRJ, Telegraf, 13.05.

Nedelja, 13. maj 1990. godine, ostaće upamćena kao dan koji, prema mišljenju mnogih, označava početak oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji. Tog dana je više od 1.500 „delija“ doputovalo u Zagreb sa željom da pokažu „bed blu bojsima“ ko je najjači, a i jedni i drugi bili su složni samo u jednom – da će biti krvavo. Navijači su se tukli međusobno, a policija je tukla sve redom.

53 Simonović, Lj., (1995), Sport, kapitalizam, destrukcija, Lorka, Beograd.

„Parade ponosa“ pod okriljem desničarskih organizacija, mimo kojih postoji i osnovana sumnja da su neredne naložile i pojedine političke partije, crkve. Razlog udruživanja su i zajednički interesi, zajedničke vrednosti. Poznato je i npr. da su se navijači Partizana pridružili protestima koje su izražavali širom zemlje navijači Zvezde u traženju „pravde za Uroša“. Serija Insajder u dve epizode emitovane tokom 2010. pod nazivom „Nasilje uz blagoslov“ nastavak su serijala „Nemoć države“, koji je izazvao brojne reakcije i pretnje novinarima Insajdera, takođe otkriva korene saradnje, tj. da ekstremni navijači i ekstremni desničari u incidentima učestvuju zajedno, dok imaju podršku pojedinaca iz SPC, ali i pojedinih stranaka⁵⁴.

3. Zaključak

Pristup sportskom nasilju kao nizu rituala omogućava analitičko i kritičko sagledavanje i razumevanje ove pojave ne samo na uobičajen način, u svetlu sporta, omladinske subkulture i klupskih mešetarenja, već omogućava i dodatno razumevanje te pojave kroz osobine rituala, kao što su npr. njegova društvena funkcionalnost, prihvaćenost i stabilnost. Ni rituali drugih vrsta, iz drugih oblasti, ne nastaju slučajno, sporadično ili koincidentalno, u *ad hoc* situacijama (da bi već u sledećim, nestajali), već su rezultat organizovanih, sinergičnih i snažnih društvenih napora da se kreiranjem rituala, odnosno ritualizovanjem nekih grupnih oblika ponašanja, zadovolje određene društvene potrebe. A ritualizacija je „način delovanja koji je dizajniran i orkestriran upravo sa namerom da se razlikovanjem, znatno i vidljivo privileguju ritualizirane aktivnosti u odnosu na druge, obične svakodnevne aktivnosti“⁵⁵. Tom ritualizacijom sportsko nasilje se i razlikuje od recimo sličnih socijalnih formi, npr. od sociodrame kao dramskog odigravanja određenih socijalnih situacija i tema odabranih od strane same grupe, gde cela grupe predstavlja „protagonistu“.

I rituali sportskog nasilja se rađaju, razvijaju i dodatno ritualizacijom nadograđuju i privileguju u odrednom društvenom okviru potreba, karakteristika i interesa aktera, mogućnosti, energija, zahteva, kulture, politike, generacijske i socijalne liminalnosti. Takav pristup sportskom nasilju kao vidu društvenih rituala današnjeg doba, ukazuje na neminovni zaključak da se protiv te pojave ne može boriti samo i isključivo sankcijama protiv učesnika u nekim od tih rituala, tj. onima koji se definišu kao „neposredni izvođači radova“, i eventualnim daljim pooštavanjem kaznene politike.

54 Stanković, B., (2010), Nasilje uz blagoslov, B92, Insajder, 29. novembar.

55 Bell, Catherine (1992), op. cit., p. 74.

U svakom slučaju, treba imati na umu i prihvaćenost i stabilnost svih ritualizovanih formi ponašanja, koje nastaju u društvenim procesima dugotrajnog karaktera, pa ih kao takve, nikakve kratkoročne i parcijalne mere ne mogu efikasno ni umanjiti, a još manje potpuno iskoreniti. Naime, treba imati u vidu da je svim ritualima potreban kontinuirani dotok energije da podrži njegovu stalnu potrebu za napredovanjem ili makar održavanjem postignutog kvalitativnog i kvantitativnog nivoa. Jer ono što se dešava na tribinama možda i jeste, kao što se neki analitičari slikovito izražavaju, prava slika društva u njegovom najgorem izdanju, potpomognuta jeftinim opijatima, domaćom bedom i sitnom kintom?⁵⁶ Ali ako su svi aspekti sportskog nasilja rituali, bili oni dobri, loši, konstruktivni ili ne, oni su neraskidivi deo društva. Zato je mnogo plodniji pristup ovoj pojavi, sagledati kako društvene i političke okolnosti mogu, ne toliko da potpuno onemoguće same aktere pojedinih rituala, već pre da usmere, unaprede i de(re)konstruišu, rituale sportskog nasilja, pa u tom pravcu i kreirati društvene politike.

4. Literatura

- Anastasovski Ivan, (2012), *Nasilje u sportu kao zlo jednog društva*, Savremeni sport. com
<http://www.savremenisport.com/osnove-nasilje-u-sportu-kao-zlo-jednog-drustva.html>
(pristupljeno 21. avgusta 2014)
- B92, (2008), Blog Radović Aca, 13. novembar.
<http://blog.b92.net/text/5359/Radovic-Aca/> (pristupljeno 17.11.2012.)
(pristupljeno 20.08.2014)
- B92, (2011), *Kriminal i fudbal, ma ko kaže?* Insajder, 14. april.
http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=04&dd=12&nav_category=120&nav_id=505652, emitovano 12.04.2011.
(pristupljeno 20. avgusta 2014)
- B92, (2009), *Emisija „Insajder“*, To nisu navijaci, to nisu huligani, to su kriminalci.
https://www.youtube.com/watch?v=8vKJASLC_z4 18. decembar.
(pristupljeno 12. 11. 2013)
- B92, (2011), *Ranjen voda grupe „Alkatraz“*, 6. februar.
http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2011&mm=02&dd=06&nav_category=16&nav_id=490928
(pristupljeno 20.08.2014)

56 Stojanović, G., (2014), *Domaće prilike, mentalitet nije genetska stvar*, Blic, 24. avgust, str. 38.

- Bell, Catherine (1992), *Ritual Theory, Ritual Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Bell, Catherine (1997), *Ritual: Perspectives and Dimensions*. New York: Oxford University Press.
- Biševac, S., (2012), Dobri i loši „navijači”, *Danas*, rubrika Društvo, 31. oktobar, str. 5.
- Ćaćić, N., (2008), Dejan Dimitrijević (27) stradao u obračunu dve grupe mladića, *Glas javnosti*, 16. april.
<http://www.glas-javnosti.rs/clanak/glas-javnosti-16-04-2008/navijac-ubijen-u-tuci>
(pristupljeno 21. avgusta 2014)
- Ćurgus, K., (2007), *Nasilje u sportu i mediji*, *Glas javnosti*, 09.05.
- Ćurgus Kazimir Velimir, Brzi, prilagodljivi i nemilosrdni, (2007), *Nasilje u sportu i mediji*. 9. maj.
<http://www.b92.net/info/download.phtml?398238,0,0>
(pristupljeno 21. avgusta 2014)
- Ćomić Marko, (2012), *Nasilje u sportu*, neobjavljen seminarski rad odbranjen u okviru predmeta Fenomenologija nasilja na Fakultetu za evropske pravne i političke studije u Novom Sadu.
- D. M. (2010), Nova sramota: Zbog navijača prekinut meč Italija - Srbija! *Blic*, 12. 10.
<http://sport.blic.rs/Fudbal/Evropski-fudbal/186109/Nova-sramota-Zbog-navijaca-prekinut-mec-Italija—Srbija>
(pristupljeno 20.08.2014)
- Dokumentarni serijal „40 godina bodrenja u Srbiji – Dosije navijači”
<https://www.youtube.com/watch?v=RPwDFDx3Ro8>
(pristupljeno 20.08.2014)
- Dominique, B., Luc, R., Stephane, (2007), H., *Sport i nasilje u Evropi*, Knjiga Trgovina d.o.o., Zagreb.
- *Dosije navijači, Požari na stadionima*, (1988).
https://www.youtube.com/watch?v=tso_haoOzjc 26. 10.
(pristupljeno 20.08.2014)
- *Dosije navijači 5/7, Samo navijači* (2008), 18. novembar.
<https://www.youtube.com/watch?v=xmdEt722Drg>
- Dunning, E. 1994, *The social roots of football hooliganism: a reply to the critics of the 'Leicester school'*. In: Giulianotti, R. Bonney N. and Hepworth, M. (eds.). *Football, violence and social identity*. London: Routledge.
- *Dvadeset najvećih navijačkih nereda*, (2012), Sajt Grobari, Alkatraz
<http://alcatrazbeograd1970.blogspot.com/2012/06/20najvecih-navijackih->

- nereda-na-ovim.html
(pristupljeno 20.08.2014)
- Ekipa Press-a, (2011), Huligani zavode teror po školama, Decu biju zbog Zvezde i Partizana! Press, 19. februar.
<http://www.pressonline.rs/info/politika/151618/decu-biju-zbog-zvezde-i-partizana.html>
 - Ekipa Vremena, (2013), Bande Beograda – nasilje navijačkih grupa, Vreme, br 1192, 7. novembar.
<http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1149240>
(pristupljeno 20.08.2014)
 - Gluckman, Max (1963), Order and Rebellion in South East Africa: Collected Essays. London: Routledge & Kegan Paul.
 - Grobari „Zabranjeni”, 2012, Tema: Ostrvo, England, Scotland, Ireland Wales
 - Jason Mariner, Dnevnik jednog navijača, čovek koji je preko noći postao najozloglašeniji engleski navijač, 29. februar.
<http://www.zabranjeni.org/forumV2/index.php?topic=180.15>
(pristupljeno 20.08.2014)
 - I.G., (2010), Boban: Neredi 90-tih bili su opravdani, ovo je bila čista mržnja, Index Navijači, 13.10.
 - Miljuš, T., (2012), Nasilje u sportu, neobjavljen seminarski rad, odbranjen 2012. na predmetu Fenomenologija nasilja.
 - Ministarstvo omladine i sporta, (2010), Akcioni plan za sprečavanje nasilja u sportu.
<http://www.mos.gov.rs/vesti/modules.php?op=modload&name=Downloads&file=index&req=viewsdownload&sid=1> (pristupljeno 20.11.2012.)
 - Penner, H., Functions of ritual, Encyclopaedia Britannica,
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/504688/ritual/66240/Functions-of-ritual>
(pristupljeno 20.08.2014)
 - Simonović, Lj., (1995), Sport, kapitalizam, destrukcija, Lorka, Beograd.
 - Simonović, Lj., (2013), Prilog navijačkom pitanju: Odlomak iz knjige „Sport Kapitalizam Destrukcija”, Crvena Kritika, 11. februar.
<http://www.crvenakritika.org/politika/113-prilog-navijakom-pitanju>
(pristupljeno 20.08.2014)
 - Stanković, B., (2010), Nasilje uz blagoslov, B92, Insajder, 29. novembar.
http://www.b92.net/insajder/arhiva/arhiva.php?nav_category=1280&yyyy=2010&mm=11&nav_id=513342
(pristupljeno 20.08.2014)

- Status, (2011), Razgovor književnika i predsednika Srbije, Basara i Tadić oči u oči, Blic, 02. 06.
<http://www.blic.rs/Vesti/Politika/257566/Basara-i-Tadic-oci-u-oci>
(pristupljeno 20.08.2014)
- Stojanović G., (2014), Domaće prilike, mentalitet nije genetska stvar, Blic, 24. avgust, str. 38.
- Štavljanin, Dragan, (2009), Koji su uzroci navijačkog nasilja?, Radio Slobodna Evropa, 11. oktobar.
http://www.slobodnaevropa.org/content/tema_sedmice_navijaci_nasilje/1848577.html
(pristupljeno 20.08.2014)
- Telegraf, (2012), Sećanje na Maksimir: Tučom navijača počeo rat u SFRJ, Telegraf, 13.05 <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/224692/Secanje-na-Maksimir-Tucom-navijaca-poceo-rat-u-SFRJ>
(pristupljeno 20.08.2014)
- Zvanični portal FK Crvena Zvezda, Nema velike Zvezde bez pune Marakane
http://www.oaza.rs/sport/delije/index.php?lang_id=1&page_id=308&id=131
(pristupljeno 20.08.2014)
- William A. Lessa, Evon Z. Vogt eds (1979). *Reader in Comparative Religion: An Anthropological Approach*. New York: Harper & Row. pp. 36-8.

*

*

*

Zorica Mršević, PhD
Senior research fellow
Institute of Social Sciences, Belgrade

RITUALS OF SPORT VIOLENCE

In this article, the author begins by understanding that certain behaviors which all fall under the common name of sports violence, during the long decades, are ritualized. In other words, they eventually developed from sporadic, spontaneous appearance to a well-organized social rituals. Identifying

sport violence as one of the forms of the ritual today, is original approach to it as provides insight primarily into existence social interest to them, in terms of social acceptance and functionality. Thus, sport violence sop being perceived only aspure rime and destruction, but rather social events which is reasonable and acceptable to many people, both those visible, and those less visible or even invisible actors who act from the shadows. Exposure to the rituals of sports violence, the author has divided into three groups: 1) ritual violence related to sports competition: Rituals of violent cheering, Ritual support of own team violent behavior, Ritual insulting and provocation of opponents, Ritual mass beating among fan groups and police in the stands, Ritual confrontation of rivaliziranih fan groups, arranged mass beating, organizing "hot hospitality", Ritual of "proving" at the opponent's territory by provoking incidents, Ritual of self exposure, fans' exhibitionism; 2) rituals of violence within the organized fan groups: Ritual way of functioning fan groups, Ritual way of functioning the fans' groups leaders, Ritual initiation of new members fans' groups, Ritual territoriality of fans' groups, and 3) supportive rituals coming from the outside which enabling sport violence: Ritual of providing support to fan groups by clubs, Ritual media support to "their" fans, Ritual of political instrumentalization of fan groups, Ritual uniting of rival fan groups

Keywords: sports violence, rituals, fan groups, functionality ritual ritualiziranje as privileged, external actors support